

РОСІЙСЬКО–УКРАЇНСЬКА ВІЙНА

УДК 930.1+355.48+32(045)

DOI: 10.31651/2076-5908-2024-1-8-24

Костянтин ІВАНГОРОДСЬКИЙ

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4052-5253>

e-mail: iwakos@ukr.net

ДЕГУМАНІЗАЦІЯ УКРАЇНЦІВ І ДЕМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКОЮ ІСТОРИОГРАФІЄЮ ЯК ЗАСІБ ВИПРАВДАННЯ ТАК ЗВАНОЇ «СВО» *

Анотація. Мета – аналіз новітньої (за 2022–2023 рр.) наукової літератури російських «учених-гуманітаріїв», присвяченої широкомасштабній російсько-українській війні, аби з'ясувати методи та засоби виправдання цього злочину агресії, поширювані ними у вигляді наукових інтерпретацій «вимушеності» так званої «СВО», звинувачень у бік України в тому, що це вона, начебто, спровокувала російське вторгнення та намагання на цьому тлі створити її максимально негативний «образ ворога» як екзистенційної загрози.

Наукова новизна. Від початку вторгнення в Україну російських військ кремлівська пропаганда у посиленому режимі почала насаджувати наративи про «винуватість» у війні тільки України. Однією з найпомітніших тенденцій у межах означеної проблематики є інтерпретація російськими «науковцями» широкомасштабної війни РФ проти України, що почалася 24 лютого 2022 р., як вимушеної, необхідної, закономірної та цілком логічної події. Головним елементом конструкції «міфу СВО» в наративах російських «учених» є зміцнення стереотипу «Україна – головний екзистенційний ворог». З цією метою, негативно-емоційно та відверто шовіністично постулюється етнічна «зіпсованість» українців та елімінація їхньої національної ідентичності, поєднана із суцільною фальсифікацією історії України. Сучасна російська «гуманітарна наука», виправдовуючи та підтримуючи агресивну війну РФ проти України, свідомо та послідовно дотримується основних постулатів квазіідеології «рашизму».

Висновки. Російська історіографія (як і решта академічної «гуманітаристики»), замість наукової об'єктивності, в інтерпретації причин і перебігу широкомасштабної російсько-української війни ретранслює винятково пропагандистські наративи, спрямовані на демонізацію України та дегуманізацію українців. Уся так звана «російська гуманітаристика» є антинауковим явищем, покликаним, передусім, обслуговувати геноцидну політику та пропаганду Кремля. Загалом, російському сегменту «гуманітарної науки» властивий переважно дискурс ненависті, в якому немає місця пошуку істини.

Ключові слова: російсько-українська війна, «спеціальна воєнна операція» («СВО»), російська гуманітаристика, російська пропаганда, історіографія.

* Статтю підготовлено в межах держбюджетної теми «Протидія історичній політиці країни-агресора РФ у процесі деокупації українських територій» (номер державної реєстрації 0123U101598).

Kostiantyn IVANGORODSKY

Doctor of Sciences (History), Professor of Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4052-5253>
e-mail: iwakos@ukr.net

DEHUMANIZATION OF UKRAINIANS AND DEMONIZATION OF UKRAINE BY RUSSIAN HISTORIOGRAPHY AS A TOOL TO JUSTIFY THE SO-CALLED “SVO”

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the latest (for 2022–2023) scientific literature of Russian “humanitarian scientists” devoted to the large-scale Russian-Ukrainian war, in order to find out the methods and means of justifying this crime of aggression, which are disseminated by them in the form of scientific interpretations of “compulsion” of the so-called “SVO”, accusations towards Ukraine that it seemed to provoke the Russian invasion and efforts, against this background, to create the most negative “image of the enemy” as an existential threat.*

The scientific novelty. *Since the beginning of the invasion to Ukraine by Russian troops, the Kremlin’s propaganda in an intensified mode began to plant narratives about the only “Ukraine’s guilt” in the war. One of the most noticeable trends within the framework of the mentioned issues is the interpretation by Russian “scientists” of the large-scale war of the Russian Federation against Ukraine, which began in February 24, 2022, as a forced, necessary, natural and completely logical event. The main element of the construction of the “SVO myth” in the narratives of Russian “scientists” is the strengthening of the stereotype “Ukraine is the main existential enemy”. For this purpose, the ethnic “depravity” of Ukrainians and the elimination of their national identity are postulated in a negative-emotional and frankly chauvinistic manner, combined with a complete falsification of the Ukraine’s history. Modern Russian “humanitarian science”, justifying and supporting the aggressive war of the Russian Federation against Ukraine, consciously and consistently adheres to the main postulates of the quasi-ideology of “rashism (ruscism)”.*

Conclusions. *Russian historiography (like the rest of academic “humanitarian studies”), instead of scientific objectivity, relays exclusively propagandist narratives aimed at demonizing Ukraine and dehumanizing Ukrainians in the interpretation of the causes and course of the large-scale Russian-Ukrainian war. All so-called “Russian humanitarianism” is an anti-scientific phenomenon, designed primarily to serve the Kremlin’s genocidal policy and propaganda. In general, the Russian segment of “humanitarian science” is mainly characterized by a discourse of hatred, in which there is no place to search for the truth.*

Key words: *Russian-Ukrainian war, “special military operation” (“SVO”), Russian humanitarian, Russian propaganda, historiography.*

Постановка проблеми. Від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, у світовому інформаційному просторі й у сфері соціогуманітаристики, зокрема, досить популярною є теза, буцімто, «це тільки війна Путіна», а не всіх росіян. Проте якраз аналіз текстів так званої російської «інтелектуальної еліти» переконує у зворотному – домінуюча більшість росіян і підтримує злочинну політику Кремля, і виправдовує її всіма засобами. З другого боку, кількість публікацій у такому контексті за останні два роки становить по суті «інформаційний шквал» (наразі їхня кількість перетнула межу в 3 тисячі), покликаний продемонструвати лояльність «гуманітаріїв» путінському режиму та водночас закласти основу для нового міфу про «справедливість» так званої «спеціальної воєнної операції» («СВО») проти України як особливого ворога. Відсутність у російській соціогуманітарній сфері будь-яких наукових дискусій й альтернативних інтерпретацій з цього приводу, співзвучність із меседжами пропагандистських ЗМІ поступово створюють ілюзію «правильності» та загальноприйнятності цього міфу. У перспективі це може змінити полюси його суспільного сприйняття, коли рашистська пропаганда та кремлівське керівництво будуть пафосно апелювати до «встановленої й обґрунтованої вченими» інформації (та й «істини»), попри те, що саме вони були її першоджерелом.

Переконані, деконструкція подібної міфотворчості має розпочатися вже зараз, що сприятиме розвінчанню як уже сталих, так і «по гарячих слідах» новітніх міфів, продукованих кремлівськими пропагандою й історичною політикою та спрямованих на

вилучення українців, їхньої національної ідентичності та культури з історичної реальності. Такий стан речей вимагає від української історіографії належного аналізу та вироблення механізмів наукової протидії. Сподіваємося, одним із елементів протидії російській дезінформації (що нерідко видається за «історичну політику») стане академічна аналітика, спрямована на розвінчання псевдонаукових виправдань злочину агресії Росії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена проблематика, зі зрозумілих причин, поки що немає помітної історіографічної традиції. Позаяк українські дослідники все ж таки не оминають російсько-українську війну, дотично зупиняючись і на проблемі дегуманізації та демонізації України та українців з боку російської історіографії. У цьому контексті можна відзначити, зокрема, ряд публікацій, в яких українські історики слушно наголошують на вагомій актуальності дослідження саме соціогуманітарного наукового сегменту РФ як одного з основних чинників формування квазіідеології рашизму. Приміром, такий підхід пропонують у своїх студіях В. Смолій, О. Ясь [1], О. Удод [2], О. Лисенко [3], Я. Калакура [4] та ін.

Водночас вважаємо необхідним максимально неупереджено (хоча, звісно, за нинішніх обставин уникнути певної емоційності повністю практично неможливо) проаналізувати ставлення вчених країни-агресора до війни проти України, адже, попри всю огидність, зрештою, ворога варто знати в лице та усвідомлювати всю його нищість і облудність. Цілком погоджуємося з аналогічним міркуванням С. Кульчицького, що донині «обличчя історичного ворога України ми знаємо незадовільно» [5, с. 6–7]. Не виняток і його історіографічна традиція, особливо щодо «образу ворога», яким для росіян уже тривалий час (і мова тут навіть не про десятиліття) є саме українці. Навіть західні дослідники певні того, що першим пострілом у російській війні проти України, яка розпочалась у лютому 2022 р., була не ракета, а радше есе Путіна про так звану «історичну єдність росіян та українців», надруковане влітку 2021 р. [6]. Власне Україна знову має довести своє право на існування – і не тільки на полі бою, але й в історіографії.

Корпус публікацій, залучений як джерела нашого дослідження, написаний представниками різних секторів «наукової гуманітаристики» РФ. Ми свідомо спиралися винятково на праці академічних представників останньої, опубліковані у репрезентаційних виданнях (більшість фахових видань входить до переліку ВАКу, статті мають ідентифікатор DOI та необхідне рецензування). Відповідні студії запропоновані докторами та кандидатами не лише історичних, а й юридичних, соціологічних, політичних, філософських, філологічних, педагогічних, психологічних, економічних наук. Тема «СВО» зацікавила й молодих російських дослідників – аспірантів і ад'юнктів також різного фахового спрямування підготовки. Варто також зауважити, що відносно гуманітарного сегменту російської науки в останні роки спостерігається цілковита деградація. Саме тому ми беремо в лапки термін «гуманітарії» (та у збірному варіанті як «гуманітаристика»), оскільки сприймати цих аморальних ідеологічних прислужників путінського режиму за академічно вільних науковців не доводиться. Причини такої ситуації в російській «гуманітаристиці» багато в чому зрозумілі, проте їхнє детальніше студіювання потребує окремої публікації.

Мета статті полягає в аналізі новітньої (за 2022–2023 рр.) наукової літератури російських «учених-гуманітаріїв», присвяченої широкомасштабній російсько-українській війні, аби з'ясувати методи та засоби виправдання цього злочину агресії, поширювані ними у вигляді наукових інтерпретацій «вимушеності» так званої «СВО», звинувачень у бік України в тому, що це вона, начебто, спровокувала російське вторгнення та намагання на цьому тлі створити її максимально негативний «образ ворога» як екзистенційної загрози, а також зі свідомим прагненням запровадити черговий історичний міф щодо необхідності дегуманізації українців як «помилкової» нації та етнічної спільноти, представленої в путінській риторичці як «денацифікація».

Виклад основного матеріалу. Від початку широкомасштабного вторгнення в Україну російських військ кремлівська пропаганда у посиленому режимі почала насаджувати наративи про «винуватість» у війні тільки України, намагаючись одночасно посіяти між українцями розбрат через різноманітні маніпулятивні технології, однією з яких стала й «наукова» російська соціогуманітаристика. Відтак ми насамперед наголошуємо на тому,

що жодної наукової вартості наявні публікації російських «учених» щодо інтерпретації так званої «СВО» не мають. Всі вони виступають лише як продовження пропагандистських штампів Кремля, хоча й мають вигляд псевдонаукових студій. Такі опуси є по суті «гуманітарною артпідготовкою» в інфопросторі для «легітимації» збройної агресії РФ проти України та окупації частини її теренів. Симптоматично, що жоден «академічний» автор упродовж останніх двох років не засудив агресивну війну Росії проти України навіть у завальованій формі. Натомість усі вони або із захопленням і радістю вітають її, або ж демонструють буденність сприйняття геноциду українців росіянами.

Крім відвертого цинізму та байдужості, тексти нинішніх російських «гуманітаріїв» вражають жахливим масштабом архаїки, тенденційності, зашореності, пихатості (й одночасно закомплексованості), імперськості, советськості та в цілому – заідеологізованості. Втім, пропонована цими рашистами від науки «ідеологія», не містить жодної найменшої риси власного (не говорячи вже про світ) образу майбутнього, а для деякого «СВО» – дотепер продовження «великої отечественной війни». Хоча в межах цього дискурсу не важко помітити, що саме зараз «путінізм» як ніколи потребує ідеології, котра за будь-яку ціну виправдала б агресивну війну. Переконані, саме такою установкою мотивований «науковий аналіз» війни проти України, опублікований в останні два роки паріями кремлівської «гуманітарної науки». Адже, «лише зверхністю і зарозумілістю вірних “лицарів” брехні та фейків можна пояснити появу формул, покликаних обґрунтувати експансіоністський, імперський курс російського керівництва щодо України» [2, с. 94]. Так само й О. Удод переконаний, що російські історики, ігноруючи всі канони історичної професії, перетворилися на пропагандистів, а відтак несуть пряму відповідальність за підготовку та розв’язання війни, а крім того, де-факто легітимізували геноцид українців [3, с. 12].

Однією з найпомітніших тенденцій у межах означеної проблематики є інтерпретація російськими «науковцями» широкомасштабної війни РФ проти України, що почалася 24 лютого 2022 р., як вимушеної, необхідної, закономірної та цілком логічної події. Ще раз варто повторити, що жоден (!) із них не засуджує цей акт неспровокованої агресії, але натомість усі всіляко намагаються висловити свою підтримку цій злочинній політиці Кремля, а деякі «гуманітарії» закликають продовжувати наносити удари далі та свідомо підтримують злочин геноциду проти українців. Фактично відбувається побудова чергового російського історичного міфу як основи для угрунтування тієї кремлівської ідеології, що дедалі частіше іменується «рашизмом». Саме тому, здебільшого, спостерігаються спроби інтерпретації т. зв. «СВО» надуманими псевдонауковими критеріями, а фактично відверто пропагандистськими жупелами. Більшість тверджень і доводів є пустопорожніми деклараціями, не підкріпленими жодними достовірними джерелами або аналітичними матеріалами. Більше того в якості останніх повсякчас використовуються тенденційні промови російських політиків, дописи блогерів, газетні та замітки з телеграм-каналів або телевізійні монолози пропагандистів.

Бажання будь-що прислужитися та догодити злочинній кремлівській владі змушує російських «гуманітаріїв» вдаватися до карколомних еквілібристичних вивертів у термінології та стилістиці, аби прикрити свої цілковиту відірваність від реальності та тотальну зануреність в ілюзорний світ господаря Кремля. Щоправда більшість російських «гуманітаріїв» не вживають вельми хитромудрих конотацій заради демонстрації своєї підтримки російської агресії проти України. Так, наприклад, С. Макоєва з А. Курашиновою переконані, що «В. Путін у зверненні 24 лютого 2022 р. висловив думку більшості російських громадян – “правда на нашому боці!”», а «подальші події підтвердили правильність удару у вигляді СВО» [7, с. 16]. Ну звісно, у кого ж іще в усьому світі може бути «правда», як не у президента РФ?! Феноменальна щирість останнього добре та давно всім відома й от саме через неї російські «гуманітарії» досі перебувають у стані когнітивного дисонансу. Адже за два роки війни їхній «вождь» і його посіпаки при владі так і не спромоглися пояснити, бодай своїм же громадянам, що власне означає термін «СВО», а головне – яка її мета!? Пропонована розсип вигадок стосовно цього породжує, зрештою, й вінегрет ілюзій щодо «СВО», які пропонує російська «академічна гуманітаристика», що прагне оформити кремлівські фантазії та маячню в «наукові шати». Відсутність проте

звичної «лінії партії» ставить її в дискомфортне становище, коли цю «лінію» треба не просто вгадати, а вгадати правильно. Приміром, С. Кіпрєєв висловлює, зокрема, здивування тим, що, на відміну від його співвітчизників, українці «більш реалістично сприймають бойові дії», а В. Зеленський не тільки «дозволяє собі “тролити” В. Путіна», але й «війну називає війною» [8, с. 142]. Втім, що ж таке ця горезвісна «СВО» жодний російський «вчений» так поки й не наважується сказати, що безсумнівно свідчить лише про одне – скільки не приховуй за лінгвістичними покручами реальність, а вона на тепер жахлива – неспровокована широкомасштабна агресивна війна проти сусідів.

Нездатність російських гуманітаріїв називати речі своїми іменами зводить їх на манівці звинувачень у початку цієї війни усіх, крім єдиного дійсного винуватця – їхнього власного кремлівського керівництва. При цьому вони орієнтуються винятково на приклади таких звинувачень, які це ж керівництво цинічно, лукаво, боягузливо та регулярно продукує. Водночас відсутність конкретики щодо мети та сутності війни проти України з боку Кремля вже породила феєрверк фантазувань російських «гуманітаріїв» стосовно того, що ж являє собою ця загадкова «СВО». Найбільш тривіальним поясненням є «операція із захисту Донбасу від українського геноциду» [9, с. 12] або «боротьба за остаточну перемогу над нацизмом, на жаль, не досягнута 1945 р.» [10, с. 141], чи «очищення України та *нашого* (?; тут і далі курсив у цитатах наш. – К. І.) єдиного народу від нацистської зарази та хибних цінностей» [11, с. 26].

Традиція пошуку винних поза російськими кордонами завжди була однією зі «скреп» Кремля, проте нинішнє звинувачення аморфного та абстрактного «колективного Заходу», котрий, буцімто, спеціально «вигадав Україну» як «анти-Росію», створює необмежене поле для вигадок найбезглуздіших нісенітниць щодо цього місцевими «гуманітаріями». Побачивши вже за кілька тижнів після нападу на Україну всю вбогість, ницість і злочинність своєї армії (та й влади), вони відтоді фактично змагаються за вигадку найбільш облудного варіанту міфу «ми почали війну, бо проти нас увесь світ». До нього у найкаркаломніші способи підверстується нацизм, фашизм, бандерівці, євреї, пасіонарії, масони, язичники, гомосексуалізм, біолабораторії, рептилоїди, карателі, сатаністи, ядерна зброя, етнічна зброя, чомусь чорний одяг, Буданов, Тайра, Ярош, Арестович, татуювання бійців полку «Азов», вся Україна й українці тощо. І це не сюжети телевізійної пропаганди, а саме «наукові тези» академічних «учених», покликані «довести» причини початку війни проти України. Той факт, що при цьому не наводиться жодних достовірних підтверджень, яскраво доводить, що їхнім джерелом є винятково пропагандистське телебачення та хвора фантазія. Причому дехто прямо заявляє, що саме США та НАТО «розв'язали повномасштабну проксі-війну проти Росії на території України», а «США майже в повному обсязі втягнулися у військові дії на боці ЗСУ, вважаючи, що *український демарш Москви* загрожує їхнім стратегічним інтересам щодо глобальної гегемонії» [12, с. 12].

Російські дослідники водночас чудово усвідомлюють, що західні союзники України можуть надавати і цілковито легітимно надають їй збройну допомогу і при цьому не долучаються до війни безпосередньо, не порушуючи статус-кво та не вступаючи у безпосередню протидію з РФ. Разом із тим їм конче необхідно будь-що очорнити «колективний Захід» та «затягнути» його у війну проти України. Відтак путінські «гуманітарії» не гребують нічим і вигадують які завгодно варіанти (навіть апелюючи до міжнародного права [13]), аби не пояснювати очевидні речі – що тільки ЗСУ воюють проти «другої армії світу». У цьому ж контексті безпідставно та бездоказово стверджується, що «американські стратеги системно готували Київ до протистояння з Москвою, маючи намір розв'язати війну на Донбасі та втягнути до неї Росію» [12, с. 9]. Більшого цинізму ситуації додає й прояв «глибокої стурбованості» долею України, яку демонструє, зокрема, А. Михайленко: «Інструментом ослаблення Росії обрано Україну. У цій політиці Захід не зупиняє навіть те, що в її результаті Україна як незалежна держава, може перестати існувати» [14, с. 250]. Хоча факт геноциду українців з боку РФ і прагнення знищення нею української ідентичності цього «професора» зовсім не бентежать. Звісно, ніхто з російських «учених» не відзначає й того факту, що пропаганда та дезінформація, яку в Росії почали

поширювати задовго до початку повномасштабної війни з Україною, є важливим доказом того, що саме російська влада постійно готувалася до вторгнення.

Щоправда, попри постійну та шалену кремлівську пропаганду та дезінформацію, на яку держава-агресор виділяє величезні кошти та ресурси, аби очорнити Україну [15] та переконати у власному баченні не тільки внутрішню аудиторію, а й світове співтовариство, особливо з початком нападу на Україну, навіть російські «гуманітарії» вважають, що, зрештою, цю інформаційну війну РФ програла. Так, А. Манойло заявляє, що «початок СВО призвів не до прогресу технологій інформаційної війни, а, навпаки, до їх регресу», а натомість Україна загалом виявилася готовою до інформаційних заходів Росії [16, с. 109]. Водночас філософиню-полковника Є. Макоєву небезпідставно (?) бентежить та обставина, що «українська спецпропаганда та її “славні” кібервійська продовжують удосконалюватися у своїх *мерзенних* інформаційних вкидах» [10, с. 141]. У цьому випадку вона має на увазі вже звичну для більшості росіян брехливу мантру, що різанина, влаштована їхньою армією в Бучі, є «постановкою» та «фейком». Показово, що «гуманітарії» країни-агресора РФ так само, як і місцеві тотально брехливі ЗМІ, не намагаються навести ані найменшого доказу такому твердженню. Як правило, такими «науковцями» подається голослівне пропагандистське гасло – «найбільш шаленим фейком стала “новина” про випадки масових вбивств і згвалтувань військовослужбовцями РФ мирних жителів у Бучі, але *цей фейк був швидко викритий* у ЗС РФ завдяки переконливим аргументам» [17, с. 13], – втім про які саме «аргументи» йдеться, звісно, немає ані слова, ані посилання на джерело такої інформації. В кращому випадку відповідальність за ганебну та брехливу заяву, що «інсценування подій у Бучі з метою дискредитації ЗС РФ підтвердила *незалежна експертиза об’єктивного аналізу*», перекладається на пересічну газету (!), як це чинить, приміром Я. Стрелецький [18, с. 169].

Однак якраз «Буча» стала головною причиною поразки Кремля в інформаційній війні проти західних суспільств, які, нарешті, побачили всю сутність російської пропаганди. Натомість населення РФ воліє й надалі залишатися сліпим, зокрема й «гуманітарії», попри свої намагання «науково» проаналізувати «вплив СВО» на так званий «глибинний народ». Багато в чому це пояснюється якраз тим, що російська влада задовго до вторгнення почала готувати своє населення до війни саме проти України, методично просуваючи наративи про «державу, що не відбулася, через залежність від Заходу», «перемогу тут нацизму», «анти-Росію, що готується напасти на Росію» тощо. При цьому основним тлом культивування подібних тез став міф так званої «великої вітчизняної війни» (ВВВ) та «народу-визволителя», котрому нині потрібно «визволити» всіх російськомовних на пострадянських теренах.

Головним же елементом конструкції «міфу СВО» в наративах російських «учених» є зміцнення стереотипу щодо України як головного екзистенційного ворога. З цією метою, негативно-емоційно та відверто шовіністично постулюється етнічна «зіпсованість» українців та елімінація їхньої національної ідентичності, поєднана із суцільною фальсифікацією історії України. Відповідний дискурс ненависті «рашистів-гуманітаріїв» особливо показовий щодо сприйняття ними Держави Україна, котра, на їхнє переконання, не має ані найменшого права на незалежне існування. Набір відповідних звинувачень у більшості авторів очікувано однотипний, адже ретранслює лише всім добре відомі пропагандистські гасла, котрі голослівно декларуються без будь-якого обґрунтування: українці нацисти (або націоналісти) та «бандерівці»; в Україні панує ідеологія нацизму; ЗСУ – міжнародні терористи; Україна – терористична «анти-Росія», котра загрожує «застосуванням ядерної зброї» [19, с. 287]. З-поміж таких інсинуацій, постійно присутня й теза, буцімто Україну «вигадав Захід», тому вона – неповноцінна держава. Звісно, подібна риторика є нічим іншим як спробою «вчених» також прикрити військові злочини РФ в Україні.

Переконані, сучасна російська «гуманітарна наука», виправдовуючи та підтримуючи агресивну війну РФ проти України, у своїх трактуваннях цієї події свідомо та послідовно дотримується основних постулатів квазіідеології «рашизму». До них відносяться держаний шовінізм, знищення будь-якого інакодумства, тотальна цензура, возвеличення особливої

місії, етнокультурна нетерпимість, тоталітарне мислення, неоімперіалізм, реабілітація сталінізму, ресентимент, реваншизм, фундаменталістське православ'я як моральна доктрина, дискурс ненависті, гендерна нетерпимість, антиінтелектуалізм, некрофільська політика пам'яті, фальсифікація історії, культ особи, тотальна (цивілізаційна) війна. Ще одна особливість рашизму, на яку звернув увагу Т. Снайдер, це коли справжні фашисти називають «фашистами» інших – це «фашизм, доведений до нелогічного краю у своєму схиланні перед ірраціональним, це фінальна точка, в якій мова ненависті вивертає реальність навиворіт, а пропаганда перетворюється на заклинання»; «називати фашистами інших, будучи фашистом, – це основа путінського методу» [20]. Подібний «креатив» російських «гуманітаріїв», зумовлений війною проти України, є лише невеликою частиною того явища, котре дедалі частіше кваліфікується як ідеологія «рашизму». Хоча справедливіше називати його своєрідною «ідеологічною кашею», де намішана безліч ідей, спрямованих на виопуклення російської величі, месіанізму, пиhi, демагогії, хамства та нахабства.

Дискурс ненависті «рашистів-гуманітаріїв» особливо показовий щодо сприйняття ними України та українців. Загалом, уся російська «гуманітаристика» слухняно «доводить» у (як їй здається) науковий спосіб кремлівську риторику щодо «жахливих» України та українців, які, буцімто, й спровокували РФ на війну. Різниця лише в обсягах фантазування щодо їхньої «русофобської несамовитості» та варіантах відповідної ілюзорної демонізації. Приміром, відчайдушний кремлівський історик-лакиза В. Кікнадзе лякає всіх націоналістами, котрі є «оплотом київського режиму» [21]. Своєю чергою доктор політичних, філософських і кандидат воєнних наук С. Модестов «кваліфікує» ЗСУ (хоча це лише звичайна армія суверенної держави, котра зовсім не потребує додаткових сутнісних кваліфікацій) як «озброєні формування міжнародних терористів» [22, с. 57]. С. Небреңчін ще дужче згущує фарби навколо «терористичного характеру ворожої нам “анти Росії”», лякаючи «застосуванням українською стороною ядерної, хімічної та біологічної зброї, за потурання США та їхніх союзників по НАТО» [19, с. 287].

По суті російські «гуманітарії» сумлінно виконують волю кремлівського диктатора у створенні стереотипу України як головного ворога, знищення якого відкриває шлях до перемоги над усім «Заходом». Одним із варіантів такої інсинуації є теза, буцімто, саме останній «вигадав» Україну, а тому вона не є повноцінною державою. Доволі розтиражованим міфом поміж росіян є відверта нісенітниця з приводу «створення» українців «Австро-Угорським Генштабом» у роки Першої світової війни. Дехто стверджує, що такий «проект української нації став запроваджуватися у ХІХ ст. спочатку в Галичині, а потім і на територіях, що знаходилися під російською юрисдикцією, в результаті чого, вже до 1920-х рр. у Східній Галичині мала місце штучно створена неросійська «нація українців», а все російське тотально знищено» [23, с. 149]. Водночас дехто переконаний, що «перші українці з'явилися у концтаборах Талергоф та Терезін (Австро-Угорщина) – перших в історії таборів смерті, спеціально створених для геноциду російського населення та проведення українізації в роки Першої світової війни, де росіянам пропонували *змінити національність* в обмін на свободу – погодилися одиниці, а незгодних чекала смерть» [24, с. 80]. Звісно, існування цього міфу є віддзеркаленням російського шовіністичного бачення українців та їхнього місця в історії, а тому він доволі нескладно спростовується [25]. Разом із тим, подібна риторика є нічим іншим як черговою спробою росіян прикривати власні військові злочини в Україні, мовляв, оскільки українці «штучно» створені – їх потрібно знищити. На продовження такої позиції, про що йшлося вже вище, російські «гуманітарії», слідом за кремлівською пропагандою, ведуть мову про, начебто, цілковиту залежність сучасної України від США, котрі «помістили український народ в іншу історичну та релігійну реальність, де цінність людського життя та смерті анульована» [17, с. 12]. Натомість тут можна спостерігати зворотний ефект – цілковиту відірваність від реальності саме росіян.

Укорінення «міфу СВО» до світоглядної матриці рашизму спостерігається й на ефекті віддзеркалення власної сутності та дій росіян саме на українцях, на яких вони екстраполюють свої злочини, уявлення та спотворене мислення. У такому контексті й тези російських «учених» стосовно України набувають зовсім іншого звучання, стаючи

фактично зізнаннями. Адже, зважаючи на палко сповідуваний путінський міф «про один народ», росіяни свідомо чи ні, але переконані, що українцям властива така сама як їхня картина світу, що, звісно далеко не так, і що стало справжньою причиною провалу «СВО». Фактично в російській «гуманітаристиці» продовжується притаманна всій країні «інверсія» (тобто, заперечення, перевертання сенсу, заміна «білого» «чорним»). Намагаючись перевернути світовий порядок і встановити свою глобальну геополітичну гегемонію в майбутньому, Росія стрімко занурюється у минуле, проходячи у зворотному напрямі етапи своєї історії. Відвертаючись від Заходу, вона повертається в епоху автаркії й ізоляції як за часів Московії. До такої інверсії, на чому зокрема наголошує М. Епштейн, відноситься і «боротьба з українським нацизмом», яку проголосила Росія, при тому, що її власний політичний режим дедалі більше тяжіє до фашизму [26, с. 33, 34].

У такому ракурсі своє рашистське бачення світу, що поступово перетворюється на справжній неонацизм, російська пропаганда (а за нею й «гуманітаристика») досить експліцитно проектує на українців, з метою їх суцільної демонізації. Основною ж підставою для міфу про «український нацизм», на чому доволі наївно наголошують самі ж російські «гуманітарії», є винятково проєвропейський вибір українців. Причому у більшості російських «науковців» не існує ані найменшого уявлення щодо сутності нацистської ідеології як такої. Проте і надалі голосливо стверджується, що Україні саме «Захід насадив нацистську, русофобську ідеологію» [27, с. 95]. Водночас дехто просто вигадує, що, оскільки більшість українців заледве не чекають «російського визволення», постільки київська хунта пригноблює їх саме руками націоналістів: «Неприйняття більшістю українського суспільства війни вимагає від чинного в Україні політичного режиму широкого використання праворадикальних організацій відверто неонацистського штибу, які б здійснювали залякування населення та придушення будь-яких спроб налагодження відносин з боку різних політичних еліт, так і широких соціальних верств» [28, с. 87]. Так, і Р. Латипов наївно хвилюється, що «українські *необандерівські еліти* є третім інтересантом ескалації воєнного протистояння, який сподівається перемогти Росію руками Заходу або змусити російські еліти до капітуляції економічними санкціями» [29, с. 136]. Показово, але жодного російського мудрагеля не бентежить той дивовижний факт, що очолює цю українську «нацистську еліту» російськомовний президент-єврей (!), чим вкотре виопуклюється суцільне невігластво «вчених-гуманітаріїв» з РФ.

Окремий епізод становлять монструозні з погляду росіян «необандерівці» (вони ж «неофашисти» та «неонацисти»), хоча за необізнаністю чимало авторів досі вживають ті ж самі поняття без приставки «нео»). Їхній «гріх» полягає, зокрема, в бажанні повернути Україні Крим і промисловий потенціал Донбасу (подекуди вони прагнуть цього задля відновлення ядерної програми України [18, с. 168]). Загалом, складається враження, що міф про «український нацизм» сприймається росіянами винятково в межах проєвропейського вибору українців, адже жодного уявлення про сутність нацистської ідеології у них не існує, зокрема й серед «науковців». Однак людиноненависницькі аспекти рашизму (і расизм, і антисемітизм, і геноцид українців) вони інтерпретують заледве не як найвищі чесноти. Водночас, як зауважив Я. Грицак [30], відповідна риторика Кремля по суті є незамаскованим плагіатом безпосередньо пропагандистських тез зі статей Й. Геббельса! Крім цього, як уже йшлося, педалювання теми нацизму дозволяє кремлівській пропаганді проектувати ВВВ на теперішню агресивну війну проти України та проводити дегуманізацію українців, через що їхнє фізичне знищення має бути в «російській оптиці» не геноцидом, а визволенням. Правий Т. Кузьо, що «протягом майже двох десятиліть Кремль висував звинувачення перед дзеркалом зі своїм відображенням – усі ці неправдиві твердження, які звинувачують українців у тому, що сама Росія як злочинець робить чи має намір зробити» [31].

У кривому свічаді російської «гуманітаристики» цей міф подекуди набуває невимовно безглузких конотацій. Так, приміром, кандидат юридичних наук і «ветеран СВО» С. Ривкін запевняє, що неонацистська ідеологія в Україні, пов'язана з керманічем СРСР М. Хрущовим, який «дарував амністію засудженим нацистським злочинцям, посібникам С. Бандери й А. Мельника». Саме це (у фантазіях «ветерана») «сприяло повторному

поширенню осередків неонацизму в Україні» [11, с. 22]. Дехто з московських «професорів» екстраполюють лякалки про нацистів часів Другої світової війни на теперішню війну, де «як і належить *фашистам і європейським* окупантам усіх часів», українці «розстрілюють та катують наших солдатів..., *передчуваючи* масове вбивство росіян», а «після залишення нами Херсону вони відразу розстріляли біля сотні містян, які “співчували Росії”» [32, с. 150]. Все тому, як встановили «новосибірські філософи від генетики», що «на відміну від російських військовослужбовців, в українських націоналістів *генетично закладена* ненависть проявляється і щодо військовополонених» [33, с. 256]. Більше того декому взагалі не подобається як боронять від нападника свою землю українці – «ЗСУ повсякчас порушують загальноприйняті норми гуманітарного права та чинять злочини проти миру та безпеки людства» [22, с. 54], – стурбовано фантазує С. Модестов, паталогічно забуваючи приказку про «колоду в оці».

Найпереконливішим доказом «українського нацизму» для російських «науковців» є демонізований кремлівською пропагандою підрозділ ЗСУ, відомий як «полк “Азов”». Наприклад, московський професор-політолог С. Марков називає його «військовою релігійною сектою», заснованою чомусь на досвіді США, котрі своєю чергою запозичили його у Талібана, Аль-Каїди та ІДІЛ. Більше того він якось з’ясував, що саме для «Азова» американцями було «штучно створено язичницьку релігію з пантеоном зі скандинавських та слов’янських богів, а сама військова релігійна секта “Азов” вихована у душі ненависті до Росії та православ’я» [34, с. 287]. Втім подібні та інші вигадки, спираючись на значну доказову базу, вдало спростовуються українськими дослідниками на спеціально створеному для цього порталі [35].

Промовисто С. Марков структурує й ЗСУ на 3 частини та 4 рівні. Перша частина – «кістяк» – «військові релігійні секти»; друга – «кадрова армія» («перебуває в тилу»); третя – «більшість армії – мобілізоване населення, що використовується тільки в жорсткій моделі – закидати трупами російський фронт без жалю». Стосовно рівнів ЗСУ, то перший – це «російський солдат» (бо «більшість населення України – це російськомовні люди, а до рядового складу здійснюється набір саме російськомовного населення», бо «російський солдат є найкращим у світі»). Другий рівень – «фашистський сержант» (бо «до сержантського складу України беруть лише людей, які негативно ставляться до Росії і бажано позитивно ставляться до бандерівських поглядів, які є державною ідеологією в Україні»). Третій – «фашистський офіцер» (бо «звільнено всіх офіцерів, які мають радянський досвід», натомість «інкорпоровано молодих людей з неофашистських підрозділів»). Ну й четвертий рівень – «американський генерал» (бо «всі генерали ЗСУ отримали друге громадянство США чи Британії й від них же отримують зарплату») [34, с. 288–289].

На «думку» ж С. Самойлова, «справжня унікальність полку “Азов” полягає у масштабах реалізації за сучасних умов гітлерівської ідеї паралельної держави, реалізованої ним у міжвоєнний період». Тому, буцімто, цей полк не можна розглядати як воєнізоване формування (?), адже – «це розгалужена, активно діюча неонацистська організація, що намагається проникнути в усі сфери життя українського суспільства, кінцевою метою чого є підготовка кадрів, які за сприятливих політичних умов змогли б захопити державну владу» [28, с. 88]. У прагненні накинути на Україну образ сучасної Росії «як царства Танатоса» ще один тамтешній «філософ» змальовує останнє так: «Найбільш яскравим підтвердженням фашистського характеру сучасної Української (читай «російської»). – К. І.) держави є той факт, що її культурно-інформаційний простір буквально просякнутий естетикою смерті та руйнування, яка не має нічого спільного ні з християнським, ні зі світським гуманізмом і відсилає до ранньоантичних бузувірських релігійних культів..., які рясніють похоронними обрядами, викликаннями духів мертвих, похмурими інтонаціями, чорним кольором, смакуванням деталей смертей і каліцтв, причому не тільки супротивника, а й своїх власних солдатів» [36, с. 187–188]. Втім дехто з кремлівських «гуманітаріїв» пояснює провал «СВО» значно прозаїчніше – «не було враховано, що всі (!) українські війська стали нацистськими..., нацистські ідеї стали ідеологією всієї української армії, а ЗСУ перетворилися на один великий націоналістичний батальйон» [37, с. 143].

Задля створення ще більш жахливого образу України, російські «гуманітарії» не гребують переспівувати і найнижкосортніші вигадки телевізійної пропаганди. Особливо улюбленим нарративом російських «учених» як вірних прислужників кремлівської пропаганди є безглузда «лякалка» про українські біолабораторії, створенні США, в яких, начебто, розробляється спеціальна біологічна зброя. Крім того, безпідставними є й заяви про «організований Заходом бізнес у зоні бойових дій із вилучення донорських органів для їх подальшого продажу за кордоном» [22, с. 35]. Не витримує жодної критики й твердження, що «в ході СВО на території України російські спецслужби виявили секретні медичні лабораторії, в яких проводилися протизаконні експерименти над людьми, у тому числі над душевнохворими й які функціонували під егідою та на користь США» [17, с. 12].

Відповідні фантазії спростовуються хоча б тим фактом, що «науковці», котрі їх видають як бажане за дійсне, не наводять при цьому жодного доказу. Те, що відповідна інформація береться ними зі стелі, доводить, наприклад, різна кількість «біолабораторій», які вони «знайшли/побачили» в Україні. Так, «екзистенційну загрозу РФ» Я. Стрелецькій побачив у 30 «американських біолабораторіях» [18, с. 172], В. Ніконов – у «більше, ніж 30» [38, с. 8], «професор» А. Шатілов, з посиланням на «Царьград ТВ», – від 11 до 40 [39, с. 18], а от «політолог від вірусології» П. Шамаров дивним чином встановив «функціонування 46-ти біолабораторій, які створювали стійкі до вакцин штами *бойових мікробів* (!) і вірусів» [40, с. 199]. Ще більшим невіглаством є твердження, буцімто, у цих «десятках біолабораторій» українцями «створювалася етнічна зброя» [41], спрямована проти «членів російського етносу». Хоча наукою давно доведено, що окремі народи не мають жодного окремого геному, а отже, в реальності подібне апіорі неможливе!

Крім біологічної, до арсеналу залякування пропагандистської російської «гуманітарної науки» входить також фантазійне застосування Україною, за потурання США та НАТО, ядерної та хімічної зброї. Деякі «вчені» переконані, що «національний психоз українців, посяаний американською дипломатією проти Росії, зумовлений бажанням отримати ядерну зброю та направити її проти свого сусіда – ось основна мета військово-політичного керівництва України» [42, с. 17]. Однак за останні роки Україна жодного разу навіть не обмовлялася про подібні плани, що підтверджує мовчання з цього приводу і Міжнародної організації з атомної енергетики (МАГАТЕ), і самої РФ (!), яка не висловлювала за останні десятиліття жодної стурбованості цим і дотепер не надала до цієї організації будь-які докази подібних голослівних звинувачень. Разом із тим, виходячи з постулату про проєкцію своїх намірів на українців, всі чудово побачили, як росіяни поводити себе на окупованій Чорнобильській АЕС у перші місяці вторгнення та як чинять наразі з окупованою Запорізькою АЕС, примушуючи світову спільноту не на жарт хвилюватися щодо можливої ядерної катастрофи у центрі Європи. Боягузливі ж російські «гуманітарії» при цьому чомусь досить красномовно мовчать про постійний путінський ядерний шантаж світу, якому загалом просторікує апокаліптичний сценарій.

Прагнучи виставити себе бодай-що жертвою зовнішньої агресії, аби виправдати власний агресивний напад на суверенну державу, Кремль постійно веде мову, що це Україна хотіла напасти на РФ першою. Так само й російські «гуманітарії» в один голос запевняють, що так звана «вимушеність» так званої «СВО» зумовлена, в першу чергу, намірами ЗСУ здійснити віроломний напад на Росію. Звісно, для будь якої людини при тямі це є приводом посміхнутися вже з самої пропозиції проблеми, але не для російського «гуманітарія». Для нього не властиво керуватися логікою та здоровим глуздом, йому вистачає свято вірити, що на початку 2022 р. відбувалася «підготовка до *широкомасштабної наступальної операції* з боку ЗСУ... не лише проти ДНР і ЛНР, але й підготовка до війни з Росією» [7, с. 16]. Не соромляться при цьому взагалі посилатися на неіснуючі документи, заявляючи, що «в лютому 2022 р. агентурна розвідка НМ ДНР, у результаті комплексу оперативно-розшукових та контррозвідувальних заходів, *видобула план* української наступальної операції» [27, с. 100]. До того ж ніхто навіть не завдає собі клопоту пояснити, яким чином Україна могла одночасно напасти на Крим, Росію та Білорусь, де перебувало кілька сотень тисяч солдат? Втім усім добре відомо, що це саме Росія готувалася до агресії, запевняючи

всіх, що ні на кого не збирається нападати, чим зруйнувала фактично всю систему міжнародного права.

Відсутність російської нації (і етнічної, і політичної) зумовлює і пропаганду, і «вчених» РФ постійно приміряти на її населення «іншу» ідентичність та «захищати» її від уявних зовнішніх ворогів, вигадуючи собі паралельну реальність. По суті «Росія не творить свій власний світ, а лише мавпує принадні зразки (механічно “позичаючи” найбільш застосовне) чи воює з ними, як з абсолютним злом» [43, с. 54]. Дедалі помітнішою рисою росіян стає звичка до девіантної, трансгресивної поведінки, яка відхиляється від соціальних та моральних норм, прийнятих у всьому світі. Для них погане (у всіх сенсах) переважає над добрим, виявляється естетично та морально привабливішим («чим гірше – тим крутіше») – те, що М. Епштейн визначає як «какократію» та «какофілію» (влада найгірших і перевага найгіршому). При цьому ускладнення інформаційних систем, що імітують і замінюють мозок, спрощує пересічного росіянина до біологічної суті, до найпростішого рефлексу ненависті [26, с. 95–97]. Водночас росіяни чомусь вважають, що це дає їм право вирішувати долю «інших», у тому числі й українців. Досить показовим пасажом є «натяк» історика В. Шитько: «Зупиніться, брати-українці, одумайтеся, поверніться до союзу слов'янських народів. Тільки так ми зможемо зберегти свою національну ідентичність, суверенітет, культуру і віру. Зробіть це самі. Але якщо ви цього не зробите, нам доведеться зробити це за вас. Одурманену людину до тями може повернути тільки біль. Ми повернемо вам власну свідомість. І імперські амбіції тут ні до чого» [44, с. 336].

Академік РАН, історик А. Арбатов натякає на значно екстремальніший вихід Росії з глухого кута «СВО»: «Якщо вдасться уникнути найгіршого сценарію – ядерної ескалації конфлікту, – то рано чи пізно українська проблема буде вирішена мирним шляхом» [45, с. 62]. Натомість «професор» П. Шамаров єдину долю України бачить «у припиненні реалізації антиросійського західного проєкту та в невідворотній трансформації цієї пострадянської республіки не просто в нейтральну, а екзистенційно дружню Росії державу» [40, с. 199]. Водночас І. Свєшнікова не менш «турботливо» ремствує, що «і сьогодні, в дні спеціальної військової операції російське суспільство шукає відповіді на питання щодо *переформатування українського народу*» [46, с. 242]. Однак «які цінності, орієнтири та перспективи може запропонувати українському народу російська еліта після завершення СВО, відновлення життя в Україні під керівництвом російської військової адміністрації та послідовної денацифікації українського народу, з урахуванням тридцятирічного провального досвіду будівництва капіталізму в Росії?» [47, с. 499], – скрушно побивається В. Фортунатов, так, наче вона щось могла та може запропонувати самим росіянам.

Г. Малінецькій «суто науково» вважає, що «проблему з українцями» можна вирішити, якщо «внести в їхню масову свідомість низку основних мемів, наприклад – “краще читати Гоголя та Пушкіна, ніж слухати Байдена та Зеленського”; “ну що, синку, допомогли тобі твої ляхи?”; “Краще у майбутнє з Росією, ніж у минуле із Заходом”; “Навіщо воювати за олігархів та НАТО?! (слід додати – краще вже здихати за російських олігархів і Путіна. – К. І.)”» [48] тощо. Навіть А. Міллер із дзвіниці московського снобізму робить вигляд, що нічого страшного не відбувається, хоча настав уже час «розпочати *серйозне обговорення* питання, який вплив на процеси формування ідентичностей в Україні та Росії матимуть події після 24 лютого 2022 р.» [49], наче до цієї дати подібне питання для путінського історіографа було вельми жартівливо-другорядним.

З не меншим спокоєм і знанням справи російські «гуманітарії» обмірковують і долю загарбаних українських регіонів. Дехто «тверезим поглядом» оцінює російську окупацію українських теренів як достатню і легітимну, хоч псевдореферендуми були там «проведені не без певних недоліків» [50]. Так само й «правознавці» вважають, що «прийняття у Російську Федерацію нових суб'єктів» є «цілком закономірним результатом вирішення міждержавних протиріч», тим більше треба зробити так, щоб «у перспективі нові суб'єкти федерації були об'єднані в межах одного регіону, який отримає свою назву» [51, с. 123–124]. Доктор юридичних наук Ю. Кашуба вже переймається «науковим» обґрунтуванням необхідності «синхронізації законодавства» на окупованих територіях, оскільки «правові норми, що запроваджуються синхронно з військовою обстановкою, повинні сприяти закріпленню

нової політичної реальності». Тим більше йому «здається, що це положення справедливе стосовно території України, звільнених від націоналістичної влади» [52, с. 131–132].

З не меншою повагою до «братнього народу», орієнтуючись на повну невизначеність Кремля в цьому питанні, ставляться й ті «гуманітарії», які «великодушно» пропонують все ж таки залишити в майбутньому «якусь Україну». Оскільки, на їхнє переконання, «було би неправильно зовсім позбавити українців (є такий народ) права на свою державність». Тому «якась Україна зі столицею в Києві, хай і підконтрольна нам, повинна залишитися, бо нам все одно знадобиться буферна держава замість безпосереднього кордону між польською Галичиною та Росією». При цьому «Лівобережжя [України] та Новоросія (від Харкова до Тирасполя) бачаться, звісно, у складі Росії». Адже, якщо їх залишити самостійними, то за кілька поколінь «ми отримаємо нову “новоруську” етнічну ідентичність і все почнеться з початку, згідно теорії етнополітики» [32, с. 150]. Так і московський «історик» В. Каліта впевнено та холоднокровно вершить долю суверенної європейської держави: «Україну можна поділити на кілька частин. На одному полюсі – Донбас, який, зрештою як і Крим, стане частиною Росії. На іншому полюсі – західна частина України... Оптимальним же варіантом для центральної частини України, де, мабуть, розгорнеться останній етап СВО, уявляється створення тут *формально незалежної держави* з двома державними мовами. Вона навіть може існувати в рамках Союзної держави Росії та Білорусії, зберегти нинішню назву, або називатися інакше, наприклад, Малоросією» [53, с. 90, 92]. В контексті постулату щодо проектування себе на інші спільноти, сподіваємося, що саме Росія-Московія, зрештою, матиме в майбутньому статус формально незалежної держави.

Висновки. Таким чином, новітня російська історіографія (як і решта академічної «гуманітаристики»), замість наукової об'єктивності, в інтерпретації причин і перебігу широкомасштабної російсько-української війни ретранслює винятково пропагандистські наративи, спрямовані на демонізацію України та дегуманізацію українців. Відтак уся так звана «російська гуманітаристика» є антинауковим явищем, покликаним, передусім, обслуговувати геноцидну політику та пропаганду Кремля. У теперішньому форматі, намагаючись будь яким чином виправдати агресивну війну РФ проти України, російські «гуманітарії», звертаючись до тематики так званої «СВО», наголошуючи на своїй невинності та вимушеності її початку, по суті намагаються закласти конструктивні орієнтири тієї ідеологічної оболонки, котра дедалі частіше визначається як «рашизм». Загалом, російському сегменту «гуманітарної науки» властивий переважно дискурс ненависті, в якому немає місця пошуку істини, але переважає тенденційність, спрямована на неоімперську пихатість, шовінізм, ресентимент, нетерпимість, зверхність відносно всіх «інших», але особливо щодо українців. З огляду на це, українська історіографія має максимально об'єктивно підходити до аналізу такої ситуації, щоб на основі ґрунтовної наукової критики спростовувати як старі, так і новітні міфи, спрямовані на заперечення української державності та української нації.

Список літератури

1. Смолій В., Ясь О. Українська соціогуманітаристика воєнної доби: виклики, перспективи, можливості. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 55–70. DOI: 10.15407/uhj2022.04.055.
2. Удод О. Російсько-українська історіографічна війна: лекція. Київ: ПУ НАН, 2023. 28 с.
3. Лисенко О. Феноменологія війни Росії проти України як об'єкт гуманітарних досліджень. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 7. С. 85–98. DOI: 10.15407/vsn2022.07.085.
4. Калакура Я. Ідеологічна легітимація загарбницьких воєн і конструювання образу ворога в російській історіографії. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 93–108. DOI: 10.15407/uhj2022.04.093.
5. Кульчицький С. Рашизм vs ленінізм? Роздуми історика на переламі епох. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 32 с.
6. Higgins C. Historians come together to wrest Ukraine's past out of Russia's shadow. *The Guardian*. 2023, 29 Nov. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/29/historians-come-together-to-wrest-ukraines-past-out-of-russias-shadow>.

7. Макоева Е., Курашинова А. Сущность категорий «война» и «специальная военная операция». *Право и управление*. 2022. № 9. С. 13–17. DOI: 10.24412/2224-9125-2022-9-13-17.
8. Кипреев С. Политический патриотизм: денацификация и демилитаризация – первый этап. А что нужно делать дальше? *Образ Родины: содержание, формирование, актуализация*. Москва: УВО «МХПИ», 2023. С. 141–146.
9. Шушпанова И. Консолидация и тревоги гражданского общества. *Российское общество и государство в условиях глобальной многополярности. Социально-политическое положение России в 2022 году: монография* / отв. ред. В. К. Левашов. Москва: ФНИСЦ РАН, 2023. 549 с. С. 12–46.
10. Макоева Е. О роли кибератак в специальной военной операции. *Образование и право*. 2022. № 8. С. 140–142.
11. Рывкин С. Священная война с нацизмом в XXI веке. *Главный процесс человечества. Нюрнбергский набат: сб. науч. ст.* / под ред. Ю. Евстратовой. Санкт-Петербург: Эпицентр, 2023. С. 21–27.
12. Цедилина Е. Украинский фронт США. *Россия и новые государства Евразии*. 2022. № 4. С. 9–21. DOI: 10.20542/2073-4786-2022-4-9-21.
13. Соколов Р., Мельников А. Применение частных военных компаний в рамках СВО на Украине: обзор. *Технологии социально-гуманитарных исследований*. 2023. № 2. С. 115–123.
14. Михайленко А. Украинский кризис в контексте становления нового мирового порядка. *Большая Евразия: развитие, безопасность, сотрудничество* / РАН ИНИОН; отв. ред. В. И. Герасимов. 2023. Вып. 6., ч. 1. С. 250–253.
15. Narrative warfare: How the Kremlin and Russian news outlets justified a war of aggression against Ukraine. *Atlantic Council*. 2023, February. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/narrative-warfare>.
16. Манойло А. Информационные диверсии в конфликте на Украине. *Вестник Московского государственного областного университета (электронный журнал)*. 2022. № 4. С. 107–116. URL: www.vestnik-mgou.ru.
17. Кобзарь П., Нагаев И. Вымышленная Украина и реальный геноцид: роль гибридных технологий Запада в разжигании военного конфликта на Украине. *Трансформация современной войны: мат. науч. конф.* Омск: Омский автобронетанковый инженерный институт, 2022. С. 8–18.
18. Стрелецкий Я. Аспекты социально-политической безопасности в России в контексте Специальной военной операции Вооруженных сил РФ на Украине: философско-политологический анализ. *Kant*. 2022. № 3. С. 167–172. DOI: 10.24923/2222-243X.2022-44.30.
19. Небренчин С. Специальная военная операция на Украине – 2022: война с коллективным Западом. *Большая Евразия: развитие, безопасность, сотрудничество* / РАН ИНИОН; отв. ред. В. Герасимов. 2023. Вып. 6., ч. 1. С. 287–290.
20. Snyder T. We Should Say It. Russia Is Fascist. *The New York Times*. 2022, May 19. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>.
21. Кикнадзе В. Украинский национализм: от истоков до денацификации в ходе специальной военной операции российской армии. *Наука. Общество. Оборона*. 2022. Т. 10, № 3. URL: <https://www.noo-journal.ru/nauka-obshestvo-oborona/2022-3-32/article-0324>.
22. Модестов С. Политико-правовые аспекты борьбы с терроризмом в рамках специальной военной операции. *Международное сотрудничество евразийских государств: политика, экономика, право*. 2022. № 2. С. 52–59.
23. Тамбиянц Ю., Гринь В., Гнатенко Н. СВО как отражение цивилизационного противостояния России и Запада. *Россия и Донбасс: перспективы сотрудничества и интеграции* / отв. ред. М. Булавина, В. Герасимов. Москва: ИД УМЦ, 2022. С. 146–152.
24. Броварь А., Ревизская Ю. Спецоперация в ЛНР и ДНР: патриотическая консолидация общества перед внешними и внутренними угрозами. *Проблемы национальной безопасности России: уроки истории и вызовы современности: сб. ст.* / отв. ред. А. Зайцев. Краснодар: Перспективы образования, 2023. С. 78–84.
25. Міф про те, що українську націю вигадав Австрійський генштаб. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/antymif/mif-pro-te-shcho-ukrayinsku-naciyu-vygadav-avstriyskyu-genshtab>.
26. Эпштейн М. Русский антимир. Политика на грани апокалипсиса. Нью-Йорк: Franc-Tireur USA, 2023. 248 с.
27. Литвинов Н., Родионов Д., Сальников М. Неонацистское государство Украина – источник диверсионно-террористических угроз национальной безопасности России: криминологические и контрразведывательные аспекты. *Юридическая наука: история и современность*. 2023. № 2. С. 95–131.

28. Самойлов С. Террористическая организация полк «Азов» как политический и правовой феномен на Украине. *Общество и право*. 2023. № 2. С. 85–89.
29. Латыпов Р. Специальная военная операция на Украине: ситуационный анализ. *Экономика и управление: научно-практический журнал*. 2022. № 2. С. 134–137. DOI: 10.34773/EU.2022.2.24.
30. Грицак Я. Интерв'ю А. Норціний про мету Путіна у війні проти України. *Zaxid.net*. 2023, 31 грудня. URL: https://www.youtube.com/watch?v=ybWBtMfzVcc&ab_channel=ZAXID.NET.
31. Кузьо Т. Криве дзеркало: чому Путін так зациквився на нацизмі. *Gazeta.ua*. 2023, 20 вересня. URL: <https://gazeta.ua/blog/60267/krive-dzerkalo-chomu-putin-tak-zaciklivsya-na-nacizmi>.
32. Корабельников А., Мельник С., Соловьев А. Трансформация качества науки и образования через уроки специальной военной операции. *Актуальные вопросы профессионального образования: качество, приоритеты, технологии*. Омск: СиБАДИ, 2023. С. 148–151.
33. Мартыанов Н., Танич В. Специальная военная операция на Украине как ответ на вызов Западной цивилизации по разрушению России. *Яковлевские чтения: сб. науч. ст.* Новосибирск: Новосибирский военный институт, 2023. С. 254–258.
34. Марков С. Логика специальной военной операции. *Проблемы национальной безопасности России: уроки истории и вызовы современности: сб. ст. / отв. ред. А. Зайцев*. Краснодар: Перспективы образования, 2023. С. 285–293.
35. Див.: www.azovcontrafake.com.
36. Конуров А. Суть и смысл фашистского ренессанса на Украине и в мире и актуальные задачи борьбы с ним. *Тенденции развития системы международных отношений и их влияние на управление национальной обороной Российской Федерации*. Москва: ИД «УМЦ», 2023. С. 177–188.
37. Старостенко К., Городнина О. Специальная военная операция по освобождению Донбасса: причины и специфика проведения. *Россия и Донбасс: перспективы сотрудничества и интеграции / отв. ред. М. Булавина, В. Герасимов*. Москва: ИД УМЦ, 2022. С. 138–145.
38. Никонов В. Специальная военная операция и новый миропорядок. *Государственное управление*. 2023. № 99. С. 7–34. DOI: 10.24412/2070-1381-2023-99-7-34.
39. Шатилов А. Аналитическое сопровождение специальной военной операции России: опыт первого этапа. *Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета*. 2022. № 12. С. 16–21. DOI: 10.26794/2226-7867-2022-12-3-16-21.
40. Шамаров П. Концепция суверенной государственности как национальный ответ России на деструктивную политику совокупного Запада. *Внешинополитические интересы России: история и современность*. Самара: ООО «Самарама», 2023. С. 195–202.
41. Малинецкий Г. Стратегическая стабильность и спецоперация России на Украине. Часть 2. *IA Regnum*. 2022, 4 июля. URL: <https://regnum.ru/article/3637946>.
42. Литвиненко В. Сущность категорий «война» и «специальная военная операция». *Армейский сборник*. 2022. № 7. С. 15–24.
43. Якубова Л. Російсько-українські «історичні війни»: введення в дискурс ненависті і знищення. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 68 с.
44. Шитько В. К вопросу об «имперских амбициях» России. *СССР как исторический феномен: к 100-летию со дня образования: сб. науч. ст. / под ред. А. Ташпековой, П. Совкича*. Саратов: Саратовский институт войск НГ РФ, 2023. С. 329–337.
45. Арбатов А. Украинский кризис и стратегическая стабильность. *Полис*. 2022. № 4. С. 10–31. DOI: 10.17976/2022.04.03.
46. Свешникова И. Когнитивные технологии разрушения и восстановления триединства Святой Руси. *Основные проблемы сохранения и укрепления традиционных духовно-нравственных ценностей в системе российского образования: коллективная монография / под ред. Г. Заридзе*. Воронеж: Научная книга, 2023. С. 242–247.
47. Фортунатов В. Специальная военная операция как выход из методологического тупика в гуманитарных науках. *Переломные моменты истории: люди, события, исследования: мат. науч. конф. в 3 т. / под ред. С. Бугашева и др. Т. 1*. Санкт-Петербург: СПбГУПТД, 2022. С. 496–501.
48. Малинецкий Г. Стратегическая стабильность и спецоперация России на Украине. Часть 1. *IA Regnum*. 2022, 4 июля. URL: <https://regnum.ru/article/3637280>.
49. Миллер А. Национальная идентичность на Украине: история и политика. *Россия в глобальной политике*. 2022. Т. 20. № 4. С. 46–65. URL: <https://globalaffairs.ru/articles>.
50. Яргин С. Конфликт вокруг Украины: трезвый взгляд и мирная инициатива. *E-Scio*. 2023. № 2. С. 78–86.
51. Редкоус В. О перспективах образования федерального округа на основе новых субъектов Российской Федерации. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2023. № 2. С. 123–132. DOI: 10.24412/1608-8794-2023-2-123-132.

52. Кашуба Ю. Синхронизация законодательства Российской Федерации и ряда дружественных государственных образований. *Юристы-Правоведь*. 2022. № 3. С. 129–132.
53. Калита В. Политические перспективы специальной военной операции на Украине. *Россия и Донбасс: перспективы сотрудничества и интеграции* / отв. ред. М. Булавина, В. Герасимов. Москва: ИД УМЦ, 2022. С. 89–92.

References

1. Smoliy, V., Yas, O. (2022). Ukrainian socio-humanitarianism of the wartime: challenges, prospects, opportunities. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal [Ukrainian historical journal]*, 4, 55–70. DOI: 10.15407/uhj2022.04.055 [in Ukrainian].
2. Udod, O. (2023). Russian-Ukrainian historiographical war: lecture. Kyiv [in Ukrainian].
3. Lysenko, O. (2022). Phenomenology of Russia's war against Ukraine as an object of humanitarian research. *Visnyk Natsional'noi akademii nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine]*, 7, 85–98. DOI: 10.15407/visn2022.07.085 [in Ukrainian].
4. Kalakura, Ya. (2022). Ideological legitimization of wars of aggression and construction of the image of the enemy in Russian historiography. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal [Ukrainian historical journal]*, 4, 93–108. DOI: 10.15407/uhj2022.04.093 [in Ukrainian].
5. Kulchytskyi, S. (2023). Racism vs Leninism? Reflections of a historian at the turn of the epochs. Kyiv [in Ukrainian].
6. Higgins C. Historians come together to wrest Ukraine's past out of Russia's shadow. *The Guardian*. 2023, 29 Nov. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/29/historians-come-together-to-wrest-ukraines-past-out-of-russias-shadow>.
7. Makoeva, E., Kurashinova, A. (2022). The essence of the categories “war” and “special military operation”. *Pravo i upravlenie [Law and management]*, 9, 13–17. DOI: 10.24412/2224-9125-2022-9-13-17 [in Russian].
8. Kipreev, S. (2023). Political patriotism: denazification and demilitarization – the first stage. What should you do next? *Obraz Rodiny: soderzhanie, formirovanie, aktualizaciya [Image of the Motherland: content, formation, actualization]*, 141–146. Moscow [in Russian].
9. Shushpanova, I. (2023). Consolidation and anxiety of civil society. In: Levashov, V. (ed.). *Russian society and state in conditions of global multipolarity. Socio-political situation in Russia in 2022*, 12–46. Moscow [in Russian].
10. Makoeva, E. (2022). On the role of cyber attacks in a special military operation. *Obrazovanie i pravo [Education and law]*, 8, 140–142 [in Russian].
11. Ryvkin, S. (2023). The Holy War against Nazism in the 21st Century. The main process of humanity. In: Evstratova, Yu. (ed.) *Nuremberg alarm*, 21–27. St. Petersburg [in Russian].
12. Tsedilina, E. (2022). Ukrainian Front of the USA. *Rossiia i novye gosudarstva Evrazii [Russia and the new states of Eurasia]*, 4, 9–21. DOI: 10.20542/2073-4786-2022-4-9-21 [in Russian].
13. Sokolov, R., Melnikov, A. (2023). The use of private military companies within the framework of the Northern Military District in Ukraine: a review. *Tehnologii socialno-gumanitarnykh issledovanij [Technologies of social and humanitarian research]*, 2, 115–123 [in Russian].
14. Mikhailenko, A. (2023). Ukrainian crisis in the context of the formation of a new world order. *Bolshaya Evraziya: razvitie, bezopasnost, sotrudnichestvo [Greater Eurasia: development, security, cooperation]*, 6/1, 250–253 [in Russian].
15. Narrative warfare: How the Kremlin and Russian news outlets justified a war of aggression against Ukraine. (2023). *Atlantic Council*. Retrieved from: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/narrative-warfare>.
16. Manoilo, A. (2022). Information sabotage in the conflict in Ukraine. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta [Bulletin of the Moscow State Regional University] (electronic journal)*, 4, 107–116. Retrieved from: www.evestnik-mgou.ru. [in Russian].
17. Kobzar, P., Nagaev, I. (2022). Fictional Ukraine and real genocide: the role of hybrid technologies of the West in inciting a military conflict in Ukraine. *Transformation of modern war*, 8–18. Omsk [in Russian].
18. Streletsky, Y. (2022). Aspects of socio-political security in Russia in the context of the Special Military Operation of the Armed Forces of the Russian Federation in Ukraine: philosophical and political analysis. *Kant*, 3, 167–172. DOI: 10.24923/2222-243X.2022-44.30 [in Russian].
19. Nebrenchin, S. (2023). Special military operation in Ukraine - 2022: war with the collective West. *Greater Eurasia: development, security, cooperation Bolshaya Evraziya: razvitie, bezopasnost, sotrudnichestvo [Greater Eurasia: development, security, cooperation]*, 6/1, 287–290 [in Russian].
20. Snyder, T. (2022). We Should Say It. Russia Is Fascist. *The New York Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>.

21. Kiknadze, V. (2022). Ukrainian nationalism: from origins to denazification during a special military operation of the Russian army. *Nauka. Obshestvo. Oborona [The science. Society. Defense]*, 10/3. Retrieved from: <https://www.noo-journal.ru/nauka-obshestvo-oborona/2022-3-32/article-0324> [in Russian].
22. Modestov, S. (2022). Political and legal aspects of the fight against terrorism within the framework of a special military operation. *Mezhdunarodnoe sotrudnichestvo evrazijskih gosudarstv: politika, ekonomika, pravo [International cooperation of Eurasian states: politics, economics, law]*, 2, 52–59 [in Russian].
23. Tambiyants, Yu., Grin, V., Gnatenko, N. (2022). Northern Military District as a reflection of the civilizational confrontation between Russia and the West. In: Bulavina, M., Gerasimov, V. (ed.). *Russia and Donbass: prospects for cooperation and integration*, 146–152. Moscow [in Russian].
24. Brovar, A., Revizskaya, Yu. (2023). Special operation in the LPR and DPR: patriotic consolidation of society in the face of external and internal threats. In: Zaitsev, A. (ed.). *Problems of national security of Russia: lessons from history and challenges of our time*, 78–84 [in Russian].
25. The myth that the Ukrainian nation was invented by the Austrian General Staff. *Ukrainian Institute of National Memory*. Retrieved from: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/antymif/mif-pro-teshcho-ukrayinsku-naciyu-vygadav-avstriyskyy-genshtab> [in Ukrainian].
26. Epstein, M. (2023). Russian antiworld. Politics on the brink of apocalypse. New York [in Russian].
27. Litvinov, N., Rodionov, D., Salnikov, M. (2023). The neo-Nazi state of Ukraine is a source of sabotage and terrorist threats to the national security of Russia: criminological and counterintelligence aspects. *Yuridicheskaya nauka: istoriya i sovremennost [Legal science: history and modernity]*, 2, 95–131 [in Russian].
28. Samoilov, S. (2023). Terrorist organization regiment “Azov” as a political and legal phenomenon in Ukraine. *Obshestvo i pravo [Society and law]*, 2, 85–89 [in Russian].
29. Latypov, R. (2022). Special military operation in Ukraine: situational analysis. *Ekonomika i upravlenie: nauchno-prakticheskij zhurnal [Economics and management: scientific and practical journal]*, 2, 134–137. DOI: 10.34773/EU.2022.2.24 [in Russian].
30. Hrytsak, Ya. (2023). Interview with A. Noritsyna about Putin’s goal in the war against Ukraine. *Zaxid. net*. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=ybWBtMfzVcc&ab_channel=ZAXID.NET [in Ukrainian].
31. Kuzio, T. (2023). Crooked mirror: why Putin is so fixated on Nazism. *Gazeta.ua*. Retrieved from: <https://gazeta.ua/blog/60267/krive-dzerkalo-chomu-putin-tak-zaciklivsya-na-nacizmi> [in Ukrainian].
32. Korabelnikov, A., Melnik, S., Solovyov, A. (2023). Transformation of the quality of science and education through the lessons of a special military operation. *Current issues of vocational education: quality, priorities, technologies*, 148–151. Omsk [in Russian].
33. Martyanov, N., Tanich, V. (2023). Special military operation in Ukraine as a response to the challenge of Western civilization to destroy Russia. *Yakovlev readings*, 254–258. Novosibirsk [in Russian].
34. Markov, S. (2023). Logic of a special military operation. In: Zaitsev, A. (ed.). *Problems of national security of Russia: lessons from history and challenges of our time*, 285–293. Krasnodar [in Russian].
35. See: www.azovcontrafake.com.
36. Konurov, A. (2023). The essence and meaning of the fascist renaissance in Ukraine and in the world and the current tasks of the fight against it. *Trends in the development of the system of international relations and their impact on the management of national defense of the Russian Federation*, 177–188. Moscow [in Russian].
37. Starostenko, K., Gorodnina, O. (2022). Special military operation for the liberation of Donbass: reasons and specifics of its implementation. In: Bulavina, M., Gerasimov, V. (ed.). *Russia and Donbass: prospects for cooperation and integration*, 138–145 [in Russian].
38. Nikonov, V. (2023). Special military operation and the new world order. *Gosudarstvennoe upravlenie [Public administration]*, 99, 7–34. DOI: 10.24412/2070-1381-2023-99-7-34 [in Russian].
39. Shatilov, A. (2022). Analytical support of the special military operation of Russia: experience of the first stage. *Gumanitarnye nauki. Vestnik Finansovogo universiteta [Humanitarian sciences. Bulletin of the Financial University]*, 12, 16–21. DOI: 10.26794/2226-7867-2022-12-3-16-21 [in Russian].
40. Shamarov, P. (2023). The concept of sovereign statehood as Russia’s national response to the destructive policies of the collective West. *Foreign policy interests of Russia: history and modernity*, 195–202. Samara [in Russian].
41. Malinetsky, G. (2022). Strategic stability and Russian special operation in Ukraine. Part 2. *IA Regnum*. Retrieved from: <https://regnum.ru/article/3637946> [in Russian].
42. Litvinenko, V. (2022). The essence of the categories “war” and “special military operation”. *Armejskij sbornik [Army collection]*, 7, 15–24 [in Russian].
43. Yakubova, L. (2023). Russian-Ukrainian “historical wars”: introduction to the discourse of hatred and destruction. Kyiv [in Ukrainian].

44. Shitko, V. (2023). On the issue of “imperial ambitions” of Russia. In: Tashpekova, A., Sovkich, P. (ed.). *USSR as a historical phenomenon: on the 100th anniversary of its formation*, 329–337. Saratov [in Russian].
45. Arbatov, A. (2022). Ukrainian crisis and strategic stability. *Polis [Policy]*, 4, 10–31. DOI: 10.17976/2022.04.03 [in Russian].
46. Sveshnikova, I. (2023). Cognitive technologies for the destruction and restoration of the trinity of Holy Rus. In: Zaridze, G. (ed.). *The main problems of preserving and strengthening traditional spiritual and moral values in the Russian education system: collective monograph*, 242–247. Voronezh [in Russian].
47. Fortunatov, V. (2022). Special military operation as a way out of the methodological impasse in the humanities. In: Bugasheva, S. et al. (ed.). *Turning points in history: people, events, research*, 1, 496–501. St. Petersburg [in Russian].
48. Malinetsky, G. (2022). Strategic stability and Russian special operation in Ukraine. Part 1. *IA Regnum*. Retrieved from: <https://regnum.ru/article/3637280> [in Russian].
49. Miller, A. (2022). National identity in Ukraine: history and politics. *Rossiia v globalnoj politike [Russia in global politics]*, 20(4), 46–65. Retrieved from: <https://globalaffairs.ru/articles> [in Russian].
50. Yargin, S. (2023). The conflict around Ukraine: a sober view and peace initiative. *E-Scio*, 2, 78–86 [in Russian].
51. Redkous, V. (2023). On the prospects for the formation of a federal district on the basis of new subjects of the Russian Federation. *Pravovaya politika i pravovaya zhizn [Legal policy and legal life]*, 2, 123–132. DOI: 10.24412/1608-8794-2023-2-123–132 [in Russian].
52. Kashuba, Y. (2022). Synchronization of the legislation of the Russian Federation and a number of friendly state entities. *Yurist-Pravoved [Lawyer-Legalist]*, 3, 129–132 [in Russian].
53. Kalita, V. (2022). Political prospects for a special military operation in Ukraine. In: Bulavina, M., Gerasimov, V. (ed.). *Russia and Donbass: prospects for cooperation and integration*, 89–92. Moscow [in Russian].

Надійшла до редакції / Received: 22.03.2024
Схвалено до друку / Accepted: 03.06.2024